

פתיחה

משה קבל תורה מסיני

אופני מסירת התורה - לפי ערך ירידת הדורות

(א' א') משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים: הווי מתונים בדיון, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה.

המפרשים דקדקו כאן כמה דיוקים, ועל פי דרכם וביאורם יתבאר יותר ענין מסורת התורה בדורות הקודמים, וגם זה שהדורות הלכו והתמעטו אשר משום כך היו שינויים באופן מסירת התורה.

הבדל שבין קבלת משה למסירתו למקבלים אחריו

קודם כל יש להבין, למה אצל משה רבינו ע"ה תני לשון של 'קיבל' ומיד אחרי זה השתנה הלשון ל'מסרה', וממשנה דאנטיגנוס והלאה חזר הלשון ל'קיבל'?

בספר מדרש שמואל פירש וז"ל:

ולפי שלא נתן לו הקב"ה כל התורה בשלימות, משום שלא היה בו הכנה לקבל את כולה, וכמו שאמר הכתוב (תהלים ח' ו') 'ותחסרהו מעט מאלקים', ולכן אמר 'משה קיבל', ייחס הענין אל המקבל להשמיענו כי כפי ההכנה והבית-קיבול שהיה לו לכך - קיבל. ולהכי נמי לא קאמר משה קיבל 'ה'תורה, בה"א הידיעה, לפי שמשמעות התורה בה"א היה משמע שכל התורה בשלימות קיבל, ולא כן היה כמו שאמרנו. לכן אמר 'משה קיבל תורה', כלומר מה שקיבל הוא תורה, אבל מקצתה קיבל ולא כולה. ועם זה יתורץ דקדוק אחר שראוי לדקדק, כי אף שדיבר במקבל למה לא אמר משה קיבל תורה מהקב"ה, רק כינה הדבר אל הר סיני? אלא שהוא דרך כבוד כלפי מעלה, דכיון שלא קיבל התורה בשלימות כדאמרנו,

אין ראוי שיתייחס אליו יתברך שניתן מידו דבר חסר, ולכן ייחס הדבר אל הר סיני אשר שם האלקים. עכ"ל.

ובספר **דרך חיים** פירש כדברי המדרש שמואל, והוסיף, שלכן אצל יהושע תני "ומסרה ליהושע", כי משה אכן היה אפשר לו למסור כל אשר קיבל ליהושע, וכן היה אפשר ליהושע למסור כל אשר מסר לו משה לזקנים, וכן זקנים לנביאים, וכן נביאים לאנשי כנסת הגדולה - כל אחד מסר כל אשר קיבל לאחר, מפני שכחם יפה לקבל.

✿ **ההבדל שבין המסירה עד הזוגות ומשם ואילך**

והוסיף עוד בספר **דרך חיים** וז"ל:

שכן כל הזוגות שזכר אחר כך לא הזכיר רק לשון קבלה, כי לשון קיבל תולה במקבל והוא מקבל כפי כחו, אבל המסירה הוא שייך אל המוסר והוא מוסר כפי כחו גם כן. ודבר זה היה עד אנשי כנסת הגדולה שהיה תולה הכל בנותן, כי המקבל יש לו כח לקבל כל אשר ימסור, כי לא היה חסרון במקבל. אבל כאשר יש חסרון במקבל, אין לתלות בנותן, דמה מועיל כח הנותן כאשר יש חסרון במקבל, ולפיכך אמר לשון קבלה. וזה ברור. עכ"ל.

ובספר **מדרש שמואל** הוסיף עוד על דרך זה, שלכן חזר ותני "ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה", שנראה שזה מיותר, דהוה סגי דליתני ונביאים לאנשי כנסת הגדולה. אלא שרצה להשמיענו שמסרוה מסירה גמורה, שכמו שמסרה משה ליהושע בלי שום מגרעת, כן מסרוה אפילו לאנשי כנסת הגדולה שהיו האחרונים, כי אף שלעולם היו הדורות הולכים בירידה והדעת מתמעטת, בכל זאת לא היה שום שינוי באנשי כנסת הגדולה. ואמנם, מהם והלאה נתמעטו הלבבות ולא היה כח בידם של הבאים אחריהם שתימסר להם התורה מסירה גמורה, ולכן חזר לומר לשון קבלה - "אנטיגנוס איש סוכו קיבל", והכוונה, שקיבל כפי הבית-קיבול אשר היה בו לקבל ונשתכח הרבה ממה שנתן למשה בסיני.

✿ **הבדל בדרגות המסירה והקבלה בין הדורות השונים**

עוד הבדל שבדרגות ואיכות שלשלת המסירה והקבלה מדור לדור ומתקופה לתקופה, ביאר בספר **דרשות למרן הבית יוסף** [אחרי שפירש כהנ"ל], וז"ל:

ואחר כך ירדה התורה מדריגה אחרת, כי היה אחד הנותן והרבה מקבלים, כי לא היה באחד מהם לקבל כל התורה, אלא מי היה לומד מאה הלכות ומי היה לומד מאה וחמש, וזהו טורח אחר. ואחר כך ירדה מדריגה אחרת, שהיו מרבים הנותנים ומרבים

המקבלים, וזה שאמר וזקנים לנביאים. אחר כך ירדה מדריגה אחרת, כי לא היו רוצים לקבל כי אם על כרחם, וזה שאמר 'מסרוה', רוצה לומר הכריחו להם לקבלה. עכ"ל.

✧ **הבדל כללי בין המסירה והקבלה עד אנשי כנסת הגדולה למהם ואילך**

בספר **רסיסי לילה** (אות נ"ו) כתב בזה דברים יסודיים לבאר ענין תורה שבכתב ותורה שבעל-פה ואיך השתנה הגילוי שבדבר ה' בין זמן הנביאים לדורות שלאחר מכן. ובתוך דבריו כתב וז"ל:

ורבותינו ז"ל וחכמי האמת יישבו הרבה שאלות כאלה על פי התורה שבעל-פה הנגלה להם שעדיין לא נתגלה בימי הנביאים, כי התחלת גילוי תורה שבע"פ היה מעת חתימת הנבואה וסילוק גילוי השכינה בישראל שלא היה בבית שני. כי כל דברי נבואה שהוא דבר ה' הם מתלבשים גם כן בכתב, כי הם מתגלים כפי לבוש העוה"ז גם כן, ורוח ה' דובר בו בכל מדבר בנבואה ורוח הקודש, וממילא הוא מוגדר ומוגבל כפי הכלי והלבוש המגבילו ואין יכולים להשיג רק מה שרצה השי"ת להראות להם בנבואה.

ואע"פ שהיו חכמים גם כן, מכל מקום מפאת שפע הנבואה וגילוי שכינה שהיה אז בישראל לא היה נחשב השגה דרך חכמה מעצמו לכלום, כי זה השגה מסופקת ואפלה מצד העוה"ז שאין יודעים אם היא השגה אמיתי, דעל כן אמרו בסנהדרין (דכד.) 'במחשכים הושיבני' - על תלמוד בבלי. וזהו כל חכמת תורה שבעל-פה, להשיג האמת מצד האופל וההעלם. וזהו בזמן ההעלם, אבל בזמן שהיה השראת שכינה בישראל לא היו נכנסים להשגות של מחשכים כלל, כי היה אז כל ההנהגה על פי נבואה, דהיו נביאים כפליים כיוצאי מצרים מלבד בעלי רוח הקודש לאין שיעור אלא שנבואה שלא צריכה לדורות לא נכתבה (מגילה יד.), אבל כל ההנהגה דלפי שעה היה על פי נביאים.

ועל כן איתא בריש אבות (א' א') זקנים מסרו לנביאים ונביאים לאנשי כנסת הגדולה, ולא חשבו סדר המקבלים גם בהם דור אחר דור כמו אח"כ [וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמת חיבורו להמציא סדר קבלה גם בהם], אף דיש לומר דהתנא לא סידר מה שכתב בכתובים, מכל מקום אם כן לא היה לו להזכיר כלל זקנים ונביאים, כל שכן משה ויהושע. אלא דבאמת בנביאים לא שייך קבלה מפה אל פה בענין הנבואה, אף דהיו תלמידי נביאים היינו קודם שהגיעו למדריגת הנבואה, אבל משזכה לנבואה בעצמו הרי היה שומע מפי השי"ת בעצמו.

רק החשיב דרך כלל מסורת הנהגה על פי התורה בישראל; בתחילה משה רבינו ע"ה, הוא שקיבל תורה מסיני, והוא הנהגת תורה שבעל-פה ממש. ואח"כ יהושע שהאציל משה רבינו ע"ה מהודו עליו, והוא כממוצע בין משה רבינו ע"ה לשאר נביאים, ואח"כ לזקנים והם שהאריכו ימים אחר יהושע, והיו ג"כ מדור המדבר תלמידיו של משה רבינו ע"ה שהשיגו עדיין הנהגת תורה שבכתב דמשה רבינו ע"ה, כי מסתמא לא הנהיגו ולמדו אלא כפי קבלתם ממשה רבינו ע"ה, ועל כן נקראים זקנים, שהיה ידיעתם רק מצד מה שהם זקנים שהכירו את משרע"ה. והקרוב דהיו גם בעת מתן תורה אלא שהיו פחותים מבני כ' או יתירים על ששים דלא היו בכלל הגזירה. ואח"כ לנביאים בהנהגת הנבואה, ואח"כ לאנשי כנה"ג בהנהגת תורה שבעל-פה, ומהם והלאה שייך הקבלה פה אל פה, דדברים שבעל-פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב (גיטין ס:), שאי אפשר להשיג האמיתות שבלב החכם אלא בקבלה מפה אל פה. עכ"ל.

✿ תקופת אנשי כנסת הגדולה -

סייגים ואזהרות כדי שלא תשתכח התורה

ובהמשך דבריו כתב עוד בבית יוסף וז"ל:

כשראו אנשי כנסת הגדולה כי אזלת יד התורה והולכת ומתמעטת בכל דור, אז אמרו אלו שלשה דברים, עכ"ל, עיי"ש.

ובספר אהבה בתענוגים כתב ג"כ על זה הדרך, וז"ל:

אפשר לומר, כשראו צרת הגלות והטלטול שהוא סבה לשכחה, חששו שלא תשתכח התורה מישראל ח"ו, כמו שראו שקרה בימיהם בימי עזרא, לזה אמרו והזהירו על ג' דברים, כדי שלא תשתכח קבלת התורה, עכ"ל.

✿ כוונת הסייגים והאזהרות

בספר אמת ליעקב ביאר כך:

בתקופת בית שני, כשכלל ישראל לא היו בתכלית השלימות, החליטו אנשי כנסת הגדולה שכדי שלא תשתכח תורה מישראל ח"ו מוכרחים לעשות סייגים לתורה, ועל ידי כך על כל פנים תישמר התורה עצמה. ובאמת עד הזמן ההוא גם כן היו סייגים, אלא שכל אדם היה עושה לעצמו סייג בדבר שהרגיש שהוא צריך התחזקות כנגד יצרו, אלא שמכאן ואילך החליטו שאי אפשר למסור ההכרעה בזה לידי כל אחד ואחד, אלא החכמים צריכים להתאסף ולגזור גזירות על הציבור, ואם לא - עתידה תורה עצמה שתשתכח מישראל. ומכיון שהוחלט לתקן תקנות, ממילא הוכרחו לבוא לידי שני לימודים מחודשים. האחד - "הווי מתונים בדין",

היינו, אל תמהרו לגזור גזירות ככל העולה על רוחכם, אלא יש לו לחכם לשקול בפלס מאזנים כל דבר ודבר ולראות אם ראוי הוא להיות נכנס בגדר סייג. והשני - "והעמידו תלמידים הרבה", היינו שאם מתקנים תקנות, חובה לדאוג לכך שיתפרסם הדבר בכל קצוות תבל, בכל מקום שאפשר שנמצא בו אחד מישראל, ולכן בהכרח מוכרחים להעמיד תלמידים הרבה. עד כאן תמצית דבריו.

ובספר **דרך חיים** ביאר קשר שלש האזהרות לעומת החסרון שהיה באותו דור ואילך:

כי ראו אנשי כנסת הגדולה שכבר התחיל השכל להיות פוחת והולך ולא היה ידם בחכמה, ולפיכך כאשר ראו הכנסיה הגדולה התחלת החסרון בחכמה באו לתקן החסרון. ומפני שבחסרון הידיעה והשכל בא השינוי בג' דברים; האחד - במשפט שבין איש לחבירו, השני - בדברי תורה, והשלישי - במעשים, באו והזהירו על תיקונים בענינים אלו. כנגד תיקון הדין אמרו 'הוו מתונים בדין'. וכנגד תיקון דברי תורה לברר דברי תורה אמרו 'והעמידו תלמידים הרבה', שעל ידי ריבוי תלמידים תתברר התורה. וכנגד שלא יבא לעבור על המצוות במעשה אמרו 'ועשו סייג לתורה', כי כאשר יש סייג לתורה זהו תיקון המצוות המעשיות, ובאלו שלשה דברים יתוקן הכל. עכ"ד. ולפי ביאורו מובן, שלכן לא הביאו תוכחות מוסר קודם אנשי כנסת הגדולה.

[ואמנם, בפירוש **תפארת ישראל** ביאר המשנה באופן אחר, שבאמת השלשה דברים לא אמרו אותם אנשי כנסת הגדולה, אלא כך היה המעשה, וז"ל: כל כת וכת מהנ"ל הזהירו מוסר אחד הנאות לדורה. יהושע שראה שנשתכחו שלשת אלפים הלכות בימי אבל משה (כבתמורה טז.), הזהיר לשופטים [שלפי מ"ש התפארת ישראל בד"ה ויהושע לזקנים, הם השופטים שאחר יהושע] 'הוו מתונים בדין', דבאיסורים ספיקא דאורייתא לחומרא, אבל בדיני ממונות כל חומרא לזה קולא לזה, לכן תתיישבו יפה שמא לא כך קיבלתם. והזקנים שראו שפסקה הנבואה, הזהירו להעמיד תלמידים הרבה, אולי תימצא מעין הנבואה הקדום שנאבד. והנביאים, כשראו שישראל נתפזרו למקומות שאין תורה, הזהירו לעשות סייג לתורה. עכ"ל.]

פרק ראשון

שמעון הצדיק

יסוד עבודתו - תיקון העולם וביסוס הנהגתו
הנכונה כדי שלא ימוט

(א' ב') שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר:
על שלשה דברים העולם עומד; על התורה, ועל העבודה, ועל
גמילות חסדים.

התקופה החדשה משמעון הצדיק ואילך

כתב בספר דרך חיים וז"ל:

יש לשאול, למה הוצרך לומר שהיה משיירי אנשי כנסת הגדולה, ולא אמר
שהיה מאנשי כנסת הגדולה? וזה מוכיח הפירוש שאמרנו, שתוכחות מוסר הם לפי
הדור, ולפיכך לא נמצא מוסר קודם אנשי כנסת הגדולה כמו שאמרנו, רק מן
אנשי כנסת הגדולה כולם ביחד שהיו עדה קדושה בוודאי הדור היה יותר שלם
מאשר כבר הלכו כולם לעולמם, ולא נשאר רק שמעון הצדיק בלבד והוא היה
יחידי. וכן פירש רש"י ז"ל: משיירי אנשי כנסת הגדולה, מלשון שיריים.

והיה אותו הזמן דומה לדור של אחריו, שהרי לא נמצא אז כל אנשי כנסת
הגדולה, רק יחידי היה, ובזה היה דומה הדור לדור שאחריו, שלא נמצאו רק
יחידים שהיו אבות הדור, כמו שתמצא גם כן באנטיגנוס איש סוכו שהיה אחר
שמעון הצדיק, וכן הזוגות שהיו אחר אנטיגנוס. ועוד, כי מה שנקראו אנשי כנסת
הגדולה, שפירושו כנסיה של גדולים, וזהו מצד הכלל שכולם ביחד, ושמעון הצדיק
פרטי היה והוא בחינה בפני עצמו.

לכך מחלק הכנסיה הקדושה אנשי כנסת הגדולה לשתי בחינות; האחת, מצד
החיבור של כולם ביחד, והם אמרו מוסר אחד. והבחינה השנית, מצד הפרט, שהיה

שמעון הצדיק משיירי כנסת הגדולה והוא אמר מוסר בפני עצמו. ולפיכך אמר שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה. עכ"ל.

[ואמנם, לענ"ד יש לפרש בפשיטות, שיש כאן בפרק זה עיקר להראות את מסורת התורה מדור לדור, מקבלת התורה בהר סיני עד התנאים. ולכן בכל משנה ומשנה תני שחכם זה קיבל המסורה מרבו וכו'. ולכן בכוונה תנו כאן שהיה משיירי אנשי כנסת הגדולה, להודיע שהמסורה היתה מאנשי כנסת הגדולה אליו והוא מסר את הקבלה לאנטיגנוס. ונראה שזהו מה שכתב כאן **בפירוש הרע"ב** "שלאחר שמתו כולם נשתיירה הקבלה בידו"].

❁ **אזהרה על תיקון התורה ואח"כ על תיקון העולם**

והוסיף בדרך חיים לבאר את דברי שמעון הצדיק, וז"ל:

ואזהרה כמו זאת הוא קודם לכל, כי צריך לבנות קודם היסוד, ולפיכך היה שמעון הצדיק שהוא משיירי כנסת הגדולה מזהיר אותם שיהיו נזהרים בדברים שהם יסוד ועמוד העולם שעליו הכל נבנה. ודברי אנשי כנסת הגדולה שאמרו "היו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה", הוא עוד קודם על הכל, כפי מה שאמרנו, כי אותן דברים תיקון וחסרון האדם במה שהוא אדם ודרכו לטעות בדברים אלו הוא התורה וצריך אליו השלמה, ומפני שהוא התיקון בתורה והתורה הוא ראשון וקודם על הכל, היו בו מתקנים אנשי כנסת הגדולה התורה בראשונה, ואחר כך שמעון הצדיק מזהיר בדבר שהוא יסוד העולם שהוא אחר התורה, עכ"ל עיי"ש.

ובסוף הענין כתב וז"ל:

כי יש לך לדעת, כי דברי שמעון הצדיק שהוא משיירי כנסת הגדולה הם מקושרים עם דברי אנשי כנסת הגדולה, כי הם באו לתקן התורה והמשפטים והמצוות שהם שייכים לתורה שלא תפול, ושמעון הצדיק בא לתקן העולם שלא ימוט, כמ"ש על ג' דברים העולם עומד, והתורה הוא למעלה מן מדרגת העולם ואחר כך העולם. וכאשר תבין בדברי שמעון הצדיק, תדע ותבין כי אלו דברים שאמר הם מעין דברי אנשי כנסת הגדולה, כי הוא היה גם כן משיירי כנסת הגדולה, עכ"ל עיי"ש.

❁ **מידות אלו - היסוד להנהגתו והצלחתו של שמעון הצדיק**

בספר **דבש מסלע** מבאר את דברי שמעון הצדיק על פי מה שמסופר עליו בגמרא מסכת יומא בכמה מקומות.

הראשון הוא (שם טט.) שכ"ה טבת נקרא 'יום הר גריזים' דלא למספד ביה, משום מעשה שהיה: הכותים אשר בהר גריזים באו אל המלך אלכסנדר מוקדון והלשינו על ישראל, שכאילו הם נכנסים לבית המקדש ומקללים אותו, ויקצוף המלך מאוד וחמתו בערה בו ויעלה על ירושלים להחריבה, והיה אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד. כשנודע הדבר לשמעון הצדיק, לבש בגדי כהן גדול ויצא עם יקירי ישראל, ואלפי פרחי כהונה לבושים בגדי כהונה לבנים יצאו לקראתו ואבוקות של אור בידיהם, עד שנפגשו עם אלכסנדר והשרים והחיילים אשר עמו. כשראה אלכסנדר את שמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו שריו: מלך גדול כמוך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמתי. אמר להם לישראל: למה באתם? אמרו לו: אפשר שבית זה שאנו מתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תיפסק, יתעוף עמים הללו להחריבו? אמר להם: מי אלה? אמרו לו: כותים הללו שעומדים לפניך. אמר להם: הרי הם מסורים בידכם. עמדו ישראל עליהם והרגום. ויכרות המלך ברית עם שמעון הצדיק. ויקח שמעון הצדיק את המלך ויעלה עמו במעלות בית המקדש, עד שהגיעו למקום שאין עכו"ם נכנס לשם. אמר לו שמעון הצדיק: אדוני המלך, עד כאן מותר לנו ללכת ולא יותר. ביקש המלך לעשות שם אנדרטי בדמות המלך וליתנו בין האולם ולמזבח לזכרון. וישיבהו הכהן גדול, שאסור לנו לעשות כל פסל ומסכה או תמונה, אבל אני מציע שכל אשר יולדו בשנה זו יקראו 'אלכסנדר' על שם המלך. ויטב הדבר בעיני המלך, באמרו זה יותר טוב ממה שביקשתי, וישתחוה לה' ויצא בשלום.

ובספר **ענף עץ אבות** כתב, שביארו המפרשים כי רבו של המלך היה אריסטו הפילוסוף, שהאמין בייחוד ה' ברוב חכמתו, ולימד את אלכסנדר לייחד את ה', ולכן היה הולך ונלחם עם כל הממלכות שהיו עובדי עבודה זרה והחזיר אותם להאמין בייחוד השם יתברך. וכשראה את שמעון הצדיק הכהן גדול לא-ל עליון, אמר דמות דיוקנו מנצחת לפני במלחמה, כי האידיאל בייחודו שמו של הקדוש ברוך הוא הוא שנותן לו עוז ותעצומות לנצח את אויביו עובדי עבודה זרה.

ועוד מובא במסכת יומא (לט.), שארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק בכהונה גדולה היה הגורל שעל שני השעירים עולה תמיד בדרך נס בימינו לשם ה', ובכל השנים הללו היה לשון של זהורית מלבין בשעה שהיה הכהן דוחף את השעיר לעזאזל, והוא עדות שמחל הקדוש ברוך הוא לישראל את עוונותיהם, וכמו שנאמר "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". והיה נר מערבי של מגורת בית המקדש דולק מערב עד ערב, והיה אש של מערכה מתגבר והולך, ולא היו הכהנים צריכים להביא עצים למערכה של מזבח חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות הכתוב, והיתה שרויה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, ואחר פטירתו של שמעון הצדיק חדלו הנסים האלה.

ואחרי הקדמת דברי חז"ל אלו, כתב בספר **דבש מסלע**, שהבין שמעון הצדיק מתשובתו של המלך אלכסנדר מוקדון שצורתו מנצחת במלחמותיו וכן מהניסים הנ"ל שנעשו בימיו, שוודאי זהו בזכות התורה שלמד ולימד לשמה, וכן בזכות העבודה שנעשתה בימיו כהלכה בענן הקטורת שמבפנים ולא כדעת הצדוקים שמכינים הענן מבחוץ, וכן בזכות גמילות חסדים שעשה בימיו - בזכות כל אלו נעשו כל הנסים ולא חרב בית המקדש. ולכן יפה הוא שאמר שמעון הצדיק דווקא דברים אלו, שממנו ילמדו להיכנע תחת מושל עמים, וכן יעשו כמידותיו הטובים, כי אין גמילות חסדים יותר מזה שלבש בגדי כהונה ולקח עמו מיקירי ירושלים והלך כל הלילה באבוקות של אור נגד אלכסנדר מוקדון כדי למצוא חן בעיניו ולהציל את עמו בשפתי חן, באמרו "בית שמתפללין בו עליך ועל מלכותך וכו'", שאין לך גמילות חסדים יותר מזו. ועיין שם עוד.

✿ אנטיגנוס איש סוכו ✿

עבודת ה' באהבה ויראה יחד, ולשמה

(א' ג') אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר:
אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא
היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי
מורא שמים עליכם.

✿ רום מעלתו של אנטיגנוס ✿

בספר מגן אלוקים כתב על "איש סוכו" שהיה ראוי שתשרה עליו שכינה, כמו
שמצינו במסכת מגילה (יד.) ששרה אמנו נקרא שמה 'יסכה' על שהיתה סוכה ברוח
הקודש.

✿ כלליות מוסרם של שמעון הצדיק ואנטיגנוס ✿

בדרך חיים כתב וז"ל:

כי במה שהיו אלו האנשים אבות העולם ולא היה כיוצא בהם בזמן שלהם, היו
מלמדים מוסר לעולם, וכפי ערך מדריגת מעלתם היה מדריגת מוסר שלהם. כי
המוסר שאמר שמעון הצדיק כולל כל העולם, שהרי אמר 'על ג' דברים העולם
עומד'. וכך הוא מוסר של אנטיגנוס איש סוכו, כי דבריו הם בעבודת השם יתברך,
אשר בוודאי עבודת השי"ת הוא כולל כל מעשה האדם, כי כל מעשה האדם ראויים
שיהיו פונים אל עבודתו יתברך. ולפיכך אמר 'אל תהיו כעבדים המשמשים את
הרב על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם'. עכ"ל.

✿ עבודת ה' מאהבה ומיראה יחד ✿

וכתב עוד בענין האהבה והיראה בעבודת ה':

עיקר העבודה הוא שיאהב האדם את השי"ת ויחפוץ לעשות מצוותיו, ובזה יש
לו דביקות בו יתברך מצד עצמו. ומה שהוסיף התנא ואמר גם "ויהי מורא שמים
עליכם", ביאר שם, שאחר שהזהיר על האהבה הזהיר אותם על היראה גם כן. וזה,
כי מדרך מי שאוהב את אחד - לבו קשור בו, ודבר זה מבטל היראה. ולפיכך

אמר: אף שהזהרתי אתכם על אהבה, לא יהיה השי"ת נחשב כמו אוהבך אשר אתה רגיל עמו, אבל יהיה נחשב לו כי השי"ת בשמים ואתה על הארץ, ובזה יהיה מורא שמים עליך ולא תהיה האהבה מבטלת היראה.

❁ הטעם שאנטיגנוס הוא יחידי ואינו בזוג

ובסוף דבריו כתב וז"ל:

כי ראוי מאמר זה לאנטיגנוס בעבור שהוא כולל כל עבודת המקום מאהבה ומיראה כמו שראוי. ומאמר זה בא אחר שמעון הצדיק שנתן עמודים אל כל העולם, בא עתה לתת אל האדם שהוא בעולם איך יהיה עם בוראו על ידי האהבה והיראה. בוודאי מאמר זה ראוי לאנטיגנוס שהוא אחד במקום שנים, כי עיקר האהבה והיראה שיש להם שורש אחד, כי צריך האדם שיהיה אוהב את השי"ת ויהיה ירא מפניו וזהו שראוי אל האדם. ואין ראוי שתהיה יראה בלא אהבה ואהבה בלא יראה, אבל יש מעשה שיש בו אהבה בלבד ויש מעשה שיש בו יראה בלבד, אבל האדם ראוי שיהיה בו אהבה ויראה ביחד. ולכך אנטיגנוס שבא להזהיר האדם על האהבה ועל היראה ראוי שלא יהיה זוג עמו.

אבל הזוגות שבאו אחריהם, אחד מן הזוג היה בא להזהיר על מעשה שיש בו אהבה בלבד, והשני על מעשה שיש בו יראה בלבד, כמו שיתבאר, ותמיד אחד היה מזהיר על מעשה של אהבה והשני על מעשה שיש בו היראה. ופירוש זה נכון. עכ"ל.

❁ אזהרת אנטיגנוס - על התפקדותם של צדוק ובייתוס

ידוע המעשה עם צדוק ובייתוס תלמידיו, שיצאו למינות מכיון שטעו בדברי רבם אלו, וכמו שמבואר באבות דר' נתן (ה' ב'), וכפי שנביא להלן על אזהרת אבטליון שיש לחכמים להיזהר בדבריהם.

והקשה בספר **דברי יואל**, אם כן למה באמת העתיק רבינו הקדוש המימרא של אנטיגנוס כלשונה ועל ידי זה פקרו הפוקרים, והיה ראוי להשמיטה. [ואמנם, לפי מה שהבאנו בסמוך במימרא דאבטליון את הלשון של האבות דר' נתן, מבואר שם שהטעות לא היתה עם צדוק ובייתוס, אלא בתלמידיהם הבאים אחריהם, שאחרי כי גלו למקום מים הרעים שתו את המים הרעים וכו', עיי"ש גם בפירוש התוספות יו"ט].

וכתב שם להוכיח, שבאמת אין להתחשב עם הפקרת הפוקרים במקום שיגיע מזה תועלת הכשרים, והביא מה שכתב הרמב"ם בפתיחתו לספר **מורה הנבוכים**

וז"ל: ידעתי כי רבים וכן שלמים יקבלו תועלת מספרי זה, ואמנם המבולבלים שמוחם מזוהם בדעות שאינם אמיתיות יברחו מפרקים רבים ויקשו עליהם וכו', מכל מקום לא אמנע הטוב. כשיאות לאחד המעולה ולא יאות לעשרת אלפים סכלים - אני בוחר לאומרו, וארצה להציל המעולה האחד, ולא ארגיש בגנות העם הרב הזה. עכ"ל.

ובספר **דבש מסלע** כתב וז"ל:

לפי שראה אנטיגנוס שצדוק ובייתוס תלמידיו נהפכו לצדוקין, ואנטיגנוס ידע שבא להם זה הצרה לפי שהיו עובדים לה' על מנת לקבל פרס בעולם הזה כדפירש באבות דר' נתן, ולא שמיע להו לצדוק ובייתוס מה שאמרו רז"ל (עירובין כב.) ד'היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם', ונמצא שעבודתם לא היה כלל לשם שמים, רק להנאת עצמן, ולכן לא ניתן להם שכר כרצונם, שמה שהבטיח ה' אם בחקותי תלכו' (ויקרא כ"ו, ג') ואמרו רז"ל (תורת כהנים שם) שתהיו עמלים בתורה ואתן לכם כל טוב כמפורש שם, היינו בעוסקים לשמה, והם שעסקו בתורה על מנת לקבל פרס שלא לשמה הוא, ולכן לא ניתן להם שכר בעולם הזה ויצאו למינות, וכמו שאמרו רז"ל (סוטה כ:) על דואג ואחיתופל לפי שתורתן היה מן השפה ולחוץ, ולכן לא הגינה עליהם תורתן.

ולכן יפה אמר אנטיגנוס דווקא מאמר זה 'אל תהיו כעבדים', רצונו לומר כצדוק ובייתוס המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס כנ"ל, שלכך אירע להם שיצאו למינות, כי בזמן שאין עושין רצונו של מקום קרויים 'עבדים', אלא ה'ו כ'בנים', ולכל הפחות הו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ובזה אני בטוח שיהיה מורא שמים עליכם. עכ"ל. ולכאורה זהו שלא כדברי האבות דרבי נתן, שלפי אבדר"נ מימרא זו גרמה שיצאו למינות, ולא שאנטיגנוס אמר מימרא זו אחרי שראה שתלמידיו יצאו למינות וביאר בדבריו את טעותם.

ובאמת טעותם של צדוק ובייתוס היתה דומה למה שטעה אלישע בן אבויה בענין מה שהבטיחה התורה "למען יאריכון ימך" (דברים ה', ט"ז) ו"למען ייטב לך והארכת ימים" (שם כ"ב, ז'), והבאנו שם (ד' כ') מה שכתב **באור החיים** הק' בפרשת בחוקותי, דמה שאמרו (סוטה כא.) שהתורה מגינא ומצללא בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה, זהו דווקא בעוסק בתורה לשמה, שדווקא אז יש בה סגולה להגין ולהציל, מה שאין כן תורה שלא לשמה אינה מגינה ומצילה, עיי"ש.

❁ הזוגות ❁

מסירת התורה על ידי זוגות

(א' ד') יוסי בן יועזר איש צרדה אומר, יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

❁ 'זוגות'

בספר מגן אבות כתב וז"ל:

כל אלה החכמים הנזכרים בפרק הזה עד הלל ושמאי מכוונים 'זוגות', כמו ששינינו במסכת פאה (פ"ב מ"ז): "אמר נחום הלבדר, כך מקובלני מרבי מיאשא, שקיבל מאביו, שקיבל מהזוגות, שקיבלו מהנביאים הלכה למשה מסיני". וכן בתוספתא במסכת ידים (פ"ב מ"ז): "אמר רבי אלעזר, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, שקיבל מהזוגות, והזוגות מהנביאים, ונביאים ממשה הלכה למשה מסיני".

❁ תחילת תקופת הזוגות

במסכת סוטה (מז.) תנו במתניתין, שמשמת יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות, ופירש רש"י שם וז"ל: האשכולות, שהכל בהן, עד ימיהן לא היו מחלוקת בחכמי ישראל, כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני, והן הראשונים שנחלקו בסמיכת קרבנות ביום טוב כדאמרינן במסכת חגיגה (טז.), והוא היה מחלוקת הראשון שהיה בישראל בדברי תורה, עכ"ל. והתוספות במסכת חגיגה (שם בד"ה יוסי בן יועזר) הביאו בשם הירושלמי, שבראשונה לא היתה מחלוקת אלא על הסמיכה בלבד, ועמדו שמאי והלל ועשו ד', ומשרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונחלקו לב' כתות, עיין שם.

וכתב התוספות יום טוב (כאן), שלכן לפנייהם לא הוזכרו זוגות, כי היה האחד לראש בדורו ואין שני לו, מה שאין כן מימות אלו ואילך שנתפרדה החבילה והיו לשני ראשים, וכל תורתם אמת שהרי קבלוה ואין המחלוקת אלא בדברים התלויים בסברה להידרש באחת מן המידות שהתורה נדרשת בהן, עיין שם. וראה שכבר קדמו בספר מגן אלוקים. וכנראה שזה היה עוד פרט במה שביארנו בתחילת הפרק,

שאחרי אנשי כנסת הגדולה היתה ירידת הדורות במסירת התורה הק' מדור לדור.

✿ אחד נשיא ואחד אב בית דין

בפירוש הרע"ב (כאן) ביאר, שכל התנאים הנזכרים בפרק זה - זוג פלוני ופלוני קיבלו מפלוני ופלוני - הראשון מהם נשיא והשני אב בית דין. וכן כתב בספר **מגן אבות**, אלא שהוסיף, שמה שמצינו (חגיגה טז.) מחלוקת רבי מאיר וחכמים לגבי יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, מי מהם היה נשיא ומי היה אב בית דין, זהו רק לגבי אותו זוג, אבל לגבי הזוגות האחרים כולם מודים שהראשון מהם היה הנשיא והשני אב בית דין.

✿ הנשיא - חסד, האב"ד - גבורה

בספר **תולדות יהושע** ביאר ההבדל שבין הנשיא ואב בית דין:

יש ב' מידות בהנהגה; מידת החסד ומידת הדין. מידת החסד היא להתנהג בטוב, לעשות טובה עם כל בריה אף שאינו הגון ואינו כדאי, ואף לפני משורת הדין, והוא נובע ממקור האהבה המפזרת הכוחות ומשפעת טובתן בלב שמח המלא טוב על כל גדותיו. ואמנם מידת הדין וקו המשפט הוא לדקדק כחוט השערה ושלא לוותר, והוא נובע ממקור היראה הקומצת הכוחות.

והנה הנשיא, להיותו מכלכל עניני המדינה, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין י"א) בעיבור השנה שהוא לישוב הארץ לדעת מה היא צריכה מפני הדרכים ומפני הגשרים ומפני תנורי פסחים וכו' ומפני פירות האילן והאביב והתקופה, לכן אמרו שאין מעברין השנה אלא אם כן ירצה הנשיא, ועל כן לו יאתה להתנהג לפני משורת הדין והחסד לפי העת והזמן והענין להגדיל תורה עם ישוב המדינה. מה שאין כן האב בית דין ענינו להעמיד על קו הדין ולאחוז במשפט ולומר יקוב הדין את ההר.

ולכן הלל שהיה נשיא, היה מוותר משלו לקרב המרוחקין, ושמאי שהיה אב בית דין ודחפן באמת הבנין (שבת לא.), שניהם משפטם אמת וצדקו יחדו, זה כמידתו וזה כמידתו, אלא שלשאר העם כרוך ההפסד בקפידה ולכן תנו שם "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, ואל יהי קפדן כשמאי". ולא אמרו 'הלכה כהלל', כי רק לאדם דעלמא הדין כן, אבל לנשיא ואב בית דין שני הדרכים נאותין לכל אחד.

ובהיות כן, מפעולות הנשיא לעורר אל קיום הטוב באהבה וחסד לקיים מצוות עשה אשר שרשם האהבה, ומפעולות האב בית דין להזהיר על השמירה מהרע מלא תעשה ביראת ה' ופחדו. עכ"ד, עיין שם. [וראה עוד מה שנביא בסמוך מהדרך **חיים** עד"ז].

🌸 משה רבינו - ביראה, אהרן הכהן - באהבה

ובדומה לכך כתב במגן אבות, לבאר הנהגתם של משה רבינו ע"ה ואהרן הכהן:

במשנה (א' י"ב) ד"הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" הביא מה שאמרו חז"ל (עיין באבות דר' נתן פ"ב) שלכן במיתת אהרן כתיב (במדבר כ' כ"ט) "ויבכו את אהרן שלושים יום כל בית ישראל", אפילו הנשים במשמע, מה שאין כן במשה דכתיב רק (דברים ל"ד ח') "ויבכו בני ישראל", ולא כל בית ישראל. והיינו, כי חלילה שהיה אהרן יותר שלם ממשה, אלא לפי שאהרן היה כהן גדול ומכפר עוונותיהן של ישראל, נמסר לו לעשות כן כדי שלא יבואו לידי עבירה והיו צריכין לכפרה. אבל משה רבינו היה מלך, שנאמר (דברים ל"ג ה') "ויהי בישורון מלך", ופירשוהו (במדרש תנחומא בשלח פ"ב ובמדרש חזית על שיר השירים) על משה רבינו, וחייב הוא להטיל אימה, שנאמר (דברים י"ז ט"ז) "שום תשים עליך מלך" - "שתהא אימתו עליך" (סנהדרין כב.), ומשה היה אומר יקוב הדין את ההר, ובזה היו נזהרין הבריות מלעבור על דברי תורה. נמצא אהרן מקרב את הבריות לתורה מתוך אהבה ושלום, ומשה מרחיקם מהעבירה מתוך אימה. עכ"ד, עיי"ש.

[ולכאורה דבריו הם שלא כפי מה שהבאנו לעיל מהדרך חיים, שהלא כתב שם שאנטיגנוס היה אחד ומוסרו כלול היה הן מאהבה והן מיראה ורק משום ירדת הדורות נצרכו לזוגות למסירת התורה, ואילו המגן אבות כתב שאף משה ואהרן, בלי ירדת הדורות, היו זוג אשר הנהגתם נחלקה לאהבה ויראה. ואמנם, לענ"ד אפשר להסביר, שהטעם שנתחלקו ביניהם אופני ההשפעה לא היה מחמת ירדת הדורות והצורך בזוג, אלא משום שהם עצמם בתפקידיהם היו חלוקים - משה היה 'מלך' ואהרן היה 'כהן גדול' - וממילא נכוננו להם תפקידים נפרדים מצד עצם עניינם. מה שאין כן בדורות הזוגות נחלקו התפקידים משום ירדת הדורות ולא משום שאדם אחד בעצם מהותו אינו יכול למלא שני התפקידים כאחד, והא ראיא מאנטיגנוס אשר היה ביכולתו לשמש בשני התפקידים בעצמו].

🌸 מוסרו של יוסי בן יועזר - באהבה, של יוסי בן יוחנן - ביראה

ובדרך חיים גם כן פירש ענין הזוגות על דרך זו ובקצת שינוי. וז"ל:

ויש לך לדעת, כי הראשון שהוא יוסי בן יועזר הוא נשיא, ויוסי בן יוחנן הוא אב בית דין. והנשיאות הוא התרוממות מעלה, ומי שנתן לו השי"ת התרוממות מעלה וגדולה הוא אוהב השי"ת בשביל התרוממות שנתן השי"ת אליו, אין זה עובד רק מאהבה שיש לברך השי"ת על הטוב שעשה אתו, ולפיכך מוסר שלו היה על אהבת השי"ת. והאב בית דין שהוא ממונה על הדין, שלכך נקרא אב בית דין,

ומוסר שלו על היראה, כי כאשר מידתו דין יש לו יראה. ויצחק שהיתה מידתו דין, נאמר (בראשית ל"א מ"ב) "ופחד יצחק היה לי", שבעל דין ירא פן יעבור ויעשה דבר כנגד היראה, ולפיכך האב בית דין מוסר שלו על היראה. עכ"ל.

ובהמשך דבריו (סוף הדיבור שם) ביאר, כי ההפרש שבין האהבה ובין היראה הוא, שהאהבה גורמת מצוות מעשיות, שמפני שהוא אוהב את השי"ת הריהו אוהב את מצוותיו לעשות ככל אשר יצוה, והיראה גורמת שלא יעשה חטא, כי מי שהוא ירא מאחד ירא שלא יעבור דבריו, ולפיכך נקראת יראת חטא. הרי לך מבואר כי הדברים שיש לעשות תלויים באהבה ומה שלא לעשות תלויים ביראה, ולפיכך תמצא כי הנשיא היה מזהיר על העשיה והאב בית דין מה שלא יעשה. עכ"ד, עיין שם.

ומתוך כך מבאר שם את ענין הזוג הראשון והבאים אחריו, שאף אם לא היה מדבר הנשיא באהבת השי"ת לגמרי והאב ב"ד ביראת ה' לגמרי, מכל מקום הם ענפים נמשכים מן האהבה ומן היראה. וזה, כי הזוג הראשון, דהיינו יוסי בן יעזר ויוסי בן יוחנן, היו דבריהם קרובים לגמרי באהבה וביראה, מחמת שאנטיגנוס איש סוכו כלל במוסר שלו האהבה והיראה יחד, לפי שאליו לא היו לו זוג והיה כולל האהבה והיראה וכו"ל. והזוג אשר היו מקבלים מאנטיגנוס, המוסר שלהם היה ג"כ באהבה ויראה וקרוב אל דברי אנטיגנוס. והזוגות הבאים אחריהם דבריהם יותר רחוקים אחד מחבירו, שכל אחד בא להוסיף האהבה והיראה.

✧ הזוגות ✧

סדר הזוגות, עניינם ואזהרותיהם

✧ הזוג הראשון - יוסי בן יעזר ויוסי בן יוחנן

מאמרו של יוסי בן יעזר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

מאמרו של יוסי בן יוחנן: יהי ביתך פתוח לרווחה, והיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה.

בספר דרך חיים, אחרי שביאר שאנטיגנוס איש סוכו היה מקבל אחד בלבד ועמד במקום זוג, ושלפיכך נתן מוסרו כמו שנים מן הזוגות, והיינו על עבודת

✧ יהושע בן פרחיה ✧

הלקח ממעשה תלמידו שיצא לתרבות רעה

(א' ו') **יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.**

במדרש דוד כתב, שרבי יהושע בן פרחיה היה רבו של יש"ו.

ובמסכת סוטה (מז.). איתא, שתנו רבנן, לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת; לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו, ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לאחד מתלמידיו בשתי ידיו [בנוסח הגמרא שלנו לא פירשו מי היה אותו תלמיד אחד, אבל בגמרות שלא שלטו בהן ידי הצנזורים הנוצרים כתוב שזה היה יש"ו]. ומה היה המעשה? כשהרג ינאי המלך את חכמי ישראל, ברח רבי יהושע בן פרחיה לאלכסנדריא של מצרים, וכשנעשה שלום בין ינאי לחכמי ישראל על ידי שמעון בן שטח, שהיה גיסו של המלך [אחותו של שמעון בן שטח היתה נשואה לינאי המלך, כדאיתא בברכות מח.], שלח שמעון בן שטח אחריו שיחזור לארץ ישראל. בדרכו חזרה, נזדמן עם תלמידיו לבית מלון אחד ועשו לו כבוד גדול כראוי לו. התחיל משבח את האכסניא ואמר: כמה נאה אכסניא זו. אמר לו יש"ו: רבי, עיניה טרוטות. אמר לו רבי יהושע בן פרחיה: רשע, בכך אתה עוסק [בהסתכלות באשת איש]? הוציא ארבע מאה שפורי ונידהו. כל יום היה אצלו להתיר לו את נידויו, ולא רצה ר"י לקבלו. לימים חשב בדעתו לקבלו ובא בזמן שהיה רבי יהושע בן פרחיה קורא קריאת שמע, רמז לו בידו שיקבלו אבל הוא לא הבין את הרמז וחשב שעודנו בדעתו לדחותו, הלך ועבד עבודה זרה והחטיא את הרבים. לאחר זמן פנה ר"י אליו שיחזור בתשובה, אמר לו: כבר קבלתי ממך שכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, דאמר מר יש"ו כישף והסית והדיח והחטיא את ישראל. ע"כ תוכן דברי הגמרא במס' סוטה.

ובספר **דבש מסלע** מבאר על פי הנ"ל, שלכן דווקא רבי יהושע בן פרחיה הודיע צערו לרבים על שלא דן את תלמידו לכף זכות במה שאמר "אבל עיניה טרוטות", שבאמת כוונתו היתה לשבח, שיתפלל ר"י עליה שירפא ה' את עיניה בעבור טוב לבה בהכנסת אורחים. ולכן הוכיח ר"י לרבים להחזיק במידה טובה זו - לדון את כל האדם לכף זכות. וזהו שאמר "עשה לך רב וקנה לך חבר" להתייעץ עמו באיזה ענין לעשות או לא, שאילו שאל עצה מחבירו נתאי הארבלי או כיוצא בו אם לדון את יש"ו לכף זכות, אפשר שלא היה מה שהיה.

ויש להוסיף עוד בפשטות, שרבי יהושע בן פרחיה אמר על עצמו, שאם היה מקבלו קודם והיה דן אותו לכף זכות שהתחרט ועשה תשובה, לא היה יוצא לתרבות רעה.

ובספר **אמת ליעקב** כתב ג"כ בדרך זו ובקצת שינוי, וז"ל:

יהושע בן פרחיה ראה מעשה ונזכר הלכה, כי הלא הוא היה רבו של אותו האיש (וציין שם לסנהדרין קז: בחסרונות הש"ס) שיצא לתרבות רעה עד שהמציא מלבו הוספה על התורה, והיינו 'התורה החדשה' שבדה מלבו. אבל אם היה הוא עושה לעצמו רב, והיינו שהיה מקבל מרות רבו ואינו מהרהר אחריו, אז לא היה מעיז לחדש דבר שלא שמע מרבו. ורק בגלל שלא החשיב את מסורת הרב לתלמידו וחשב שאדם יכול לחדש מעצמו דברים, מזה בא לחדש דברים שלא היו ולא נבראו עד שהמריד את כל העולם על התורה ועל לומדיה, עכ"ל.

ובספר **ענף עץ אבות** הביא בשם הראב"ד בספר **הקבלה** וז"ל:

כותבי זכרונות ישראל על פי חכמי התלמוד אומרים, כי יהושע בן פרחיה הוא רבו של יש"ו הנוצרי, והיה בימי ינאי המלך, אבל כותבי זכרונות אומות העולם אומרים כי יש"ו נולד בימי הורדוס, ובימי ארקולוס בנו נתלה. ומחלוקת גדולה היא, שיש הפרש ביניהם יותר ממאה שנה, וקבלת אמת בידינו, עכ"ל. וכן בספר **האשכול** (עמוד י"ח), שאותו האיש יש"ו נתלה קל"ה שנים קודם חורבן בית שני. וכן כתב הג"ר **יצחק אברבנאל**, כי יש"ו נתלה קנ"א שנה קודם החורבן, והנוצרים אומרים שמת מ"ב שנה קודם החורבן - כדי לתלות החורבן בעוון הריגתו. וכע"ז גם בספר **אמת ליעקב**.

